

▷ Váró Kata Anna

A hagyományok őrzői

Székely Csaba: Bányavirág.

Marosvásárhelyi Nemzeti Színház Tompa Miklós Társulata és a Yorick Stúdió közös produkciója, rendező: Sebestyén Ába

A Marosvásárhelyi Nemzeti Színház Tompa Miklós Társulata és a Yorick Stúdió produkciója lett a legjobb előadás a XII. Pécsi Országos Színházi Találkozó (POSZT). Ugyanitt a legjobb férfialakításért járó díjat megosztva Viola Gábor és Bányai Kelemen Barna kapta.

„Az egyetlen hagyomány, amit őrizünk itten, az, hogy békaszarra isszuk magunkat, egymás torkának ugrunk, s aztán kimegyünk az erdőre fát lopni. Ez a mi kurva nagy hagyományunk” – mondja ki Vajda Iván (Viola Gábor) már rögtön a darab elején. Lehet, hogy nem szerencsés dolog ezt így rögtön az olvasó/néző szemébe vágni, de Székely Csaba *Bányavirágja* esetében mégsem dramaturgiai hibáról van szó. Egyszerűen ez a kiindulópontja a darabnak és egyben a vége is. Mihez tartás végett van, hogy véletlenül se legyenek illúzióink. Képet kapunk viszont egy meg nem nevezett kis székely község lakóinak kilátástalan életéről és arról, milyen éles is a kontraszt a valóság és a televíziók nemzetiségi műsorai által táplált, romanticizált népi hagyományörzés között. A keserű indítósavak és az ironikus, és ezen mondatok tükrében különösen találó és csattanós befejezés közt ott van a székely falvakat már évtizedek óta sújtó probléma. A *Bányavirág* nem fokozatosan és elhintett utalásokkal ébreszti rá a közönséget a kellemetlen igazságokra, hanem egyenesen a szemünkbe vágja azokat, így aztán a végső felismerés sem ezekből adódik, hanem abból a kontrasztból, ami a kőkemény valóság és a mesterségesen gerjesztett látszatidill közt van. Ez adja meg a darab ívét, efelé halad a szöveg és ez esetben ezt nyomatékosítja a rendezés, de ebből fakad sajátos humora is. Mert bármennyire is tragikus és kilátástalan itt minden, a közönség nevet, meghozza harsányan.

Nem volt ez mindig ilyen borús. A fiúk a bányában dolgoztak. Nemcsak a volt vójár, Vajda Iván, aki pénzt és életét ölte a bányába, de a község többi lakója is. Amíg volt bánya, volt munka, voltak álmok is, hogy majd egyszer a bányából befolyó pénznek köszönhetően felvirágozhat a vidék és igazi turistaparadicsom válhat belőle. A bányát bezárták, Iván egy szegényes kis falusi házban tengődik, ennek a konyha-nappalija adja az előadás egyetlen helyszínét. Van még egy ajtó, mely mögött Iván apja haldoklik, de őt sosem látjuk, és egy utcára nyíló ajtó és ablak is. Ez a beszűkült tér kiválóan mutatja a beszűkült élethelyzetet és az igencsak korlátozott lehetőségeket. Ivánnak se munkája,

se pénze, se magánélete, de még reménye sincs arra, hogy egyszer majd jobb lesz az élete. Nemcsak rá igaz ez, hanem a többiekre is. Marad az ivás, mely manapság az egyetlen hagyomány, amit őriznek. „Minden reggel, mikor felkelek, kicsit őrzöm a hagyományokat, aztán bemegyek, megsapkádom az öreget, s őrzöm tovább a hagyományokat, ameddig Ilonka hazajön. S aztán, ha meglátogat a doktor egy-két-nyolc pohár végett, odaadom neki, őrizze ő is egy kicsikét. S akkor őrizi ő is a hagyományokat, tölti magába rendesen.” A pálinka az egyik lehetséges kiút a mindennapok keserű nyomorúságából. Van egy másik kiút is, az öngyilkosság, ami szintén gyakori a falu lakói közt. Ezt választotta Iván anyja is és még oly sokan mások. Ezért jön a tévé is, hogy megkérdezze, de előtte tájékoztatásképpen közölje, hogy milyen szépen őrzik is itt a hagyományokat. A tévé is azt látta, amit látni akar: ékesen faragott székelykapukban, székelyharisnyában nótázgató és kedélyesen sztorizgató embereket, akik láttán tényleg meglepő, hogy miért is akarna itt bárki önkézzel véget vetni az életének. Székely Csaba írása kegyetlen őszinteséggel mutatja meg, mi van a székelykapuk mögött. Elég csak Iván portájára belépni, hogy fény derüljön az egész közösséget sújtó problémákra, arra, hogy még az sem mentesül az efféle gondolatoktól, akinek van munkája bőven. Az orvos, Mihály (Bányai Kelemen Barna) hivatása igazán kelendő, ő is besokall a sok verekedéstől, részegeskedéstől, pedig tölti ám magába az italt bőven. Bányai Kelemen Barna játéka pontosan mutatja egy-egy jelenetben, hogyan változik a poharak függvényében a viselkedés, miként lesz egyre merevebb és darabosabb a mozgás. Mihály szeretné mindörökké elhagyni ezt a vidéket, az embereket, akikkel nem tud jót tenni, és ha szakmailag helyesen cselekszik, akkor sem biztos, hogy erkölcsileg megfelelően jár el. Boldogtalan a házasságában, állandó kétségek és súlyos morális kérdések között őrlődik, se Ilonkának az érdeklődése, se a templomi férfikórus vezetése nem tudja igazán kizökkenteni állandó tépelődéséből, önmarcangolásából és alkoholizmusából. Éleslátása és helyzet-

felismerő képessége pedig inkább csak súlyosbítja az általa cipelt lelki terhet. Ő nem itt született, de mára már magával rántotta a mélybe a közeg, melyből egyre kétségbeesettebben próbál bármi áron szabadulni. Ez a közeg viszont fogvatart mindenkit. Ez határozza meg a szereplők személyiségét, cselekedeteit, sorsát. Itt valahogy mindenkit áthat, és mindenki sorsára kihat a bánya bezárása utáni reményvesztettség, mely új időszámítást kezdett a község életében. Bár, ahogy utalnak rá, meglehet, hogy ez valahol még mélyebben gyökerezik az itt élőkben, és még drámaibb változások voltak annak okozói. Még Illést (Kovács Botond) is felemészti, pedig neki „örökké vigyorog a szája”, noha nem is iszik és jól termő gyümölcsöse miatt némileg jobban áll anyagiilag, mint a többiek. A kórság őt is rájá a belülről. Érdekes módon a nők azok, akiket nem: Ilonka (Nagy Dorottya), Iván féltestvére és Irma (Gulácsi Zsuzsa), Illés szomszéd felesége, a „kompozitózis világrekordere”. Ilonka nemrég költözött ide az öreget ápolni, van munkája és élvezzi, hogy a doktor és a község férfijai is szemrevalónak találják. Érzi ugyan, hogy nem lesz ez már sokáig így, megérinti őt is az öregedéstől való félelem, de most még nem teljesen kilátástalan az élete. Irma is reménykedik, hogy talán Iván viszonzza érzelmeit és ők ketten egymás oldalán még új életet kezdenek. Hordja is a kompotokat az öregnek és egyáltalán nem néz jó szemmel Ilonkára, aki szükségtelessé tette az ő segédkezését a beteg körül.

Székely Csaba *Bánya-trilógiájának* (*Bányavirág*, *Bányavak-ság*, *Bányavíz*) első darabja általános és hosszú idő óta aktuális problémákat, mint a falvakból való elvándorlást, a munkanélküliséget és a növekvő méreteket öltő depressziót és alkoholizmust dolgozza fel egy kis mikroközösségben, ahol mindez és a magas öngyilkossági ráta lélethelyzetükből és a közegből magából fakad, melyben a bánya bezárása csak az utolsó volt a fokozatosan szertefoszló remények közt. A darabban az önpusztítás és az önsorsrontás különböző formáit és stációit látjuk, de ugyanakkor megfigyelhetjük azt a szintén mélyen gyökerező erkölcsi

tartást is, amelyet a pálinka sem tud kimosni belőlük. Ezért cselekszik az orvos orvosként, és ezért is utasítja vissza Iván oly határozottan és hideg szívvel Irma közeledését (aki iránt pedig ő is gyengéd érzelmeket táplál), de odáig mégsem süllyed, hogy más asszonyát elszerezze, szentségtelven ugyan, de kitarotán ápolja apját is, noha az még haldoklásában is megnyomorítja az életét. A *Bányavirág*ban nem csak a kimondott szó, de a zárkózottság, az önérzet és a büszkeség keveréke, és az ebből fakadó, ki nem mondott érzelmek is legalább annyi tragédiát okoznak. Ezt diktálják a körülmények, ez a sorsuk és ez a végzetük.

A *Bányavirág* keserű iróniával nyújt betekintést a székelykapuk mögött meghúzódó, a nagyvilág többi része és a tényfeltáró műsorok elől elzárt otthonokba. A kevés szereplőt, összesen ötöt mozgó darab sűrítetten foglalja magába a székely falvakban élők sorsát és taglal morális kérdéseket.

Az inspirációt Székely Csaba saját bevallása szerint nagyszülei falujából merítette, ahol az utcájukban legalább öten lettek öngyilkosok, irodalmi inspirációként pedig Csehov *Ványa bácsija* szolgált, amelynek története Martin McDonagh kortárs ír drámaíró iróniájával keveredik. A kisebbségi közösségekben és az elszigetelt, elszegényedett környezetben élőkre általában jellemzőek ezek a problémák, az ízes székely szófordulatok és a humorról oldott tragikum mégis jellegzetesen székellyé teszi a történetet. A *Bányavirág* a felszín alatti rétegek őszinte és nyílt feltárása, ami erdélyi színészek tolmácsolásában valóban autentikusan hangzik. Hiteles a részesség megjelenítése is, annak minden stádiumában, mely ebben az esetben nem önfeledt duhajkodás, sokkal inkább a tompaság, a lelassult gesztusok, a hirtelen indulatok és az ital hozta szókimondás és éleslátás részessége. Kicsit megtöri ugyan a darab menetét az a hosszúra nyúlt, precízen koreografált és végrehajtott részeg duett Iván és Mihály között, akik egy temetésről jövet próbálnak bejutni az ablakon, de oldja a statikusságot és mutatja az italba menekülés abszurditását.